
Euskal kasuan gertaturiko giza eskubideen urraketei buruzko oinarrizko txostena (1960-2013)

Manuela Carmena
Jon Mirena Landa
Ramón Múgica
Juan Mª Uriarte

Gazteiz, 2013ko ekaina

Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiaren
enkarguz egina

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

LEHENDAKARITZA
Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazka-
ritza Nagusia

PRESIDENCIA
Secretaría General
para la Paz y la Convivencia

Aurkibidea

I. Sarrera.

II. Interpretazio esparru orokorra.

1. Txostenaren printzipio gidaria.
 2. Txostenaren edukia, eremua eta nondik norakoa.
-

III. Datuak. Gertaturiko giza eskubideen urraketen zerrenda eta deskribapena.

I. aldia (1960-1978).

- 1 ETA eta indarkeria erabili duten beste talde batzuk.
- 2 Estatua eta Estatuko Segurtasun Indarrak.
- 3 Talde parapolizialak eta eskuin-muturreko taldeak.
- 4 Egile ezezaguna.

II. aldia (1979-2013).

- 1 ETA eta indarkeria erabili duten beste talde batzuk.
- 2 Estatua eta Estatuko Segurtasun Indarrak.
- 3 Talde parapolizialak eta eskuin-muturreko taldeak.
- 4 Egile ezezaguna.

Laburpen-koadroa.

IV. Gomendioak.

V. Bibliografia.

I. Sarrera

2013ko otsailaren 27an, Eusko Jaurlaritzaren Lehendakariaren Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiak erabaki zuen dokumentu honen sinatzaileei eskatzea 1960tik 2013ra bitarte euskal kasuan gertaturiko giza eskubideen urraketak egiaztatzeko txostena egiteko, txosten horren bitartez urraketa horien maparen atariko mugaketa edukitzeko, eta, era berean, mapa hori erreferentzia fidagarria izateko, iraganeko memoriaren eta berrikuspen kritikoaren alorrean ez ezik, biktimen aitopenen eta ordainaren alorrean ere, gauzatuko diren ondorengo jardunak definitzeko.

Landu beharreko xedea definitzeaz gain, eskaturiko aginduan txostenaren ezaugarriak ere azaltzen dira:

- Gure herrialdean pairatutako asmo politikoko indarkeriaren testuinguruan, 1960tik aurrera egiaztatutako giza eskubideen urraketan sailkapena eta kuantifikazioa egin beharko da, betiere izandako biktimei dagokienez eta horiei erreferentzia eginez, horiek baitute lehentasuna.
- Sailkapen horren ondorioz ez da beste mota edo izaera bateko urraketan parekatzerik, erkatzerik edo konpentsaziorik egingo edo emango, txostenaren egiturak testuinguru biktimologikoak eta kriminologikoak errespetatu behar baititu, eta arlo horretako nazioarteko estandarren erreferentzia bilatu behar baitu.
- Txostenean ez da baloraziorik edo interpretaziorik egingo, eta eskuragarri dauden datu objektiboen deskribapenean oinarritu behar du. Nolanahi ere, giza eskubideen urraketaren kategoria bakoitzean oraindik argitzeko, justizia egiteko, onartzeko edo ordaintzeko dauden prozesuei dagokienez, oharrak gehitu ahal izango dira, baita egokitzen hartzen den beste edozein oharpen ere.
- Txostena idatzeko batzordeak ere gomendioak edo iradokizunak egin ahal izango ditu, batzorde horren iritziz eta txosteneko datuak kontuan hartuta, memorian politika publikoak definitzerakoan kontuan hartu beharko liratekeenak.

Agindu horri erantzuna emateko asmoz, ondoren garatuko den testuak sarrera honetaz eta derrigorrezko bibliografiak gain, hiru atal nagusi ditu:

- Txostena kokatzeko eta txostena ulertu ahal izateko interpretazio-esparru orokorra.
- Datuen gorputz nagusia: giza eskubideen urraketan zerrenda eta deskribapena, dagozkien oharrekin, eta, azkenik, laburpen-koadro globala.
- Tartean sartutako sailei bideraturiko gomendioen edo iradokizunen zerrenda, biktimentzat egokia goa izango den ordaina lortzeko (ordain soziala, legala, politikoa, eta abar).

Aurretiko materialetatik, txostenetatik, ikerlanetatik eta batzordeetatik eratorritako datuak biltzea eta antolatzeta da, funtsean, eskaturiko zeregina. Lerro hauen bitartez eskerrak eman nahi dizkiegu zeregin hori gauzatu duten pertsona guztiei, egin duten lanarengatik, oso baldintza zailetan egin behar izan baitute askotan. Era berean, bidezkoa da talde teknikoak egindako lana aitortzea, talde horrek egindako azterketari esker egin ahal izan baitugu agindu hau.

Txostena idatzi duen batzordeak, lau hilabetez lanean jardun ostean, txosten hau aurkeztu du Eusko Jaurlaritzaren Lehendakariaren Bakegintza eta Bizikidetzako Idazkaritza Nagusiak azter dezan, Eusko Jaurlaritzak eskaturiko aginduari behar bezala erantzun diogulako itxaropenarekin. Espero dugu tresna hau baliagarria izatea bakea lortzeko eta bizikidetzeta berreskuratzeko indarkeriako hainbat hamarkada igaro ostean.

Gasteiz, 2013ko ekaina

Manuela Carmena
Jon Mirena Landa
Ramón Múgica
Juan Mª Uriarte

II. Interpretazio esparu orokorra

1. Txostenaren printzipio gidaria

Ezin da inolako ideia, proiektu politiko, aberriarekiko maitasun edo Estatuko arrazoi honako hauen aurretik jarri: giza eskubideen muin ukiezinaren, hots, gizakiaren biziaren, osotasun fisikoaren eta psikikoaren eta duintasun moralaren aurretik. Gizakiak hiltzeak, gorputz-atalak mozteak, torturatzeak, bahitzeak, doilortzeak eta galbideratzeak ez du inolako justifikazio moralik inoiz.

Funtsezko baieztapen horretatik abiatuta, giza eskubideen urraketen biktima direnekin gauzatuko den jarduna ondoren aipatuko diren printzipio etikoek gidatu behar dute. Printzipio horiek giza eskubideen nazioarteko eskubidean bilduta daude, eta, hain zuzen ere, arrazoi horregatik hartuko dira txosten honen erreferentziatzat.

Giza eskubideen urraketa larriak pairatu dituzten pertsona guztiek egiarako, justiziarako eta ordainerako eskubideak izan behar dituzte; eskubide horiek biktimak honako hauetarako eskubidea izatean laburbiltzen dira: a) justiziarako sarbide berdina eta eraginkorra izateko eskubidea; b) pairaturiko kaltearen ordain egokia, eraginkorra eta azkarra jasetzeko eskubidea, leheneratzea, ordaina, birgaitzea, gogobetetzea eta berriz horrelakorik gertatuko ez dela bermatuz; c) indarkeriei eta ordain-mekanismoei buruzko informazio egokia lortzeko eskubidea. Hori guztia Nazio Batuen 2005eko abenduaren 16ko Batzar Nagusian onarturiko «Giza eskubideei buruzko nazioarteko arauen ageriko urraketak eta nazioarteko zuzenbide humanitarioaren urraketa larriak pairatu dituzten biktimiek errekurtsoak aurkezteko eta kalte-ordainketak jasetzeko duten eskubideari buruzko oinarritzko printzipio eta jarraibideetan» bilduriko baldintzen arabera. Printzipio horiek bat datoz 1948ko Giza Eskubideen Deklarazio Unibertsalarekin, 1966ko Eskubide Zibil eta Politikoen Nazioarteko Itunarekin, eta giza eskubideen nazioarteko zuzenbide osoarekin; Espainiako Konstituzioaren 10.2 artikulua dioenaren arabera, horiek guztiek dute gai hau interpretatzeko erreferentzia-esparrua.

Giza eskubideak erreferentziazkoak izateak berekin dakar eskubide horiek dituzten ezaugarriak –hots, zatiezintasuna, elkarren mendetasuna, eta unibertsaltasuna– derrigorrez onartu behar izatea, eta ezin da onartu eskubide horietako baten edo batzuen iruzurrezko aldarrikapena egitea beste eskubide batzuen indarkeria eta edukiak erlatibizatzeke asmoz.

Nolanahi ere, ezinbestekoa da aipatzea bizitzeko eskubidearen urraketak eta bizitza behin betiko eta bidegabeki gabetzeak, egilearen erantzukizuna alde batera utzita, giza eskubideak urratzea dakartela; urraketa hori araudiaren hierarkiaren gailurrean dago eta haren erabateko eta behin betiko itzuliezintasuna ezartzen du.

Horrenbestez, txosten honetan biltzen eta egiaztatzen diren urraketak larriak direla badakigunez, txosten honen lehentasunezko asmoa honako hau da: indarrez kendutako bizitza guztiak ikusaraztea eta aintzat hartzea, txostenaren hierarkiarekin kontsekuente izanik, betiere kontuan hartuta bizitza horiek guztiek beren banakotasun ordezkazezinean (eta ez zifra soilek) balio absolutua osatzen dutela, eta bizitza ukatzeak arreta etiko, sozial eta politikoaren muina osatzen duela.

2. Txostenaren edukia, eremua eta nondik norakoa

2.1. Edukia

Txosten honen edukia giza baliabideen urraketa larrietara mugatzen da, ez, ordea, asmo politikoa duen indarkeriaren inguruan sortutako era askotako sufrimendura, nahiz eta sufrimendu horretan gizarte-inpaktu nabarmena sortu duten eta bizikidetzaren berreraikitzeke ikuspegitik kontuan har daitezkeen errealitate mingarriak biltzen diren.

Giza eskubideen urraketa larriaren irizpidera mugatu garenez, giza eskubideen urraketa non dagoen identifikatzeko eta indarkeria horrek indarkeria pairatzen duena biktima noiz bihurtzen duen identifikatzeko estatuak hartzen duten nazioarteko araudian aitortzen eta azaltzen diren irizpide etikoei lotu gataizkio. Irizpide moral eta legezko horiei esker, zenbait motatako urraketak erregistra ditzakegu, urraketa horien larritasun-mailak ezar ditzakegu eta ez digute uzten bereizitasunik gabeko orokortasunik egiten eta ez dugu biktima mota bakar bat ere kaltetzen.

2.2. Eremua

Txostena une jakin batetik aurrera abiatzen da: 1960. urtetik aurrera. Data hori konbentzionala da. Gure testuinguruan, giza eskubideen urraketak –urraketa horiek ofizialki 1948an aldarrikatu ziren neurrian– diktadura frankistaren garaioak dira, eta, atzera begiratu gero, talde lehiakideek Espainiako gerra zibilean egindako izugarrikerietan ikus ditzakegu.

Bi arrazoi daude aipaturiko data aukeratzeko. Zailtasun handiagoak daude 1960. urtea baino lehenagoko datuak lortzeko. Gainera, terrorismoaren biktimei buruzko politikek urte hori hartzen dute erreferentziazat.

Aukera horrek ez du esan nahi aurreko bi aldi horietan izandako urraketek buruz egingo diren ikerketak eta ondoriozko ordaina aukera hau bezain legezkoak ez direnik eta beharrezkoak ez direnik.

Arestian adierazitakoa kontuan hartuta, txosten honen denboraldia 1960tik 2013ra bitartekoa da; dena den, denboraldi horren barruan lau aldi bereizi ahal izango dira¹ denboraren bilakaeran jarraitutasuna eragiten duten gertakari historiko garrantzitsuak oinarri hartuta. Horrez gain, aldi historiko horietan hainbat gertakari bortitz espezifiko eta esanguratsu gertatu ziren, eta, gure ustez, kontuan hartu behar dira aldi horietako ba-koitzean gertatzen diren zirkunstantzia berezietz jabetzeko. Hori horrela izanik:

- **1960-1975:** Aldi horretan diktadura frankistaren azken urteak eta ETAren indarkeria terroristak izandako igoera biltzen dira, ETA ondasun materialen aurkako jardunak egiten hasi zen (sabotajeak, lapurretak eta abar), baina aldi honetan bertan pertsonen eta horien funtsezko eskubideen aurkako atentatuak egin zituen (bahiketak eta hilketak). Era berean, aipatu behar da Estatuak errepresioa garatu zuela, behar bezalako bermerik ez zuen sistema judiziala erabiltzen baitzuen, eta torturatzeko ohiko praktikak gauzatzen zituen polizia-jarduna baitzegoen. Horri guztiari eskuin-muturreko elementu inkontrolatuen jarduna erantsi behar zaio, indarkeriazko esku-hartze larriak egin baitzituzten (hilketak, bahiketa, erasoak eta abar), gehienek inolako zigorrak jaso gabe. Aldi hau Francisco Franco hil zen urtean amaitu zen, 1975ean.
- **1976-1978:** Oso aldi laburra, baina bizia eta asalduzkoa, trantsizio politikoaren hasierarekin bat datorrena, Arias Navarroren gobernutik hasita Konstituzioa onartu zen arte, lehenengo hauteskunde demokratikoetatik igarota. 1977ko amnistia orokorra gertatu zen. ETAk jarraitu egin zuen eta areagotu egin zuen bere jardun terrorista. Egiaztatzen da Estatuak hainbat aparatutan ez dela behar adinako garbiketarik egin, eta normalean frankismoaren garaiko metodoekin jarduten dutela. Horrek azaltzen du zailtasunak izatea, gaur egun oraindik ere badaude, aldi horretan gertaturiko giza eskubideen urraketa askori buruzko informazio egiaztatua lortzeko.
- **1979-1982:** EAEren Autonomia Estatutua onartu zen 1979an. Terrorismoaren biktimen Espainiako lehenengo elkarte (AVT) sortu zen (1981). Urte horretan bertan arrakastarik gabeko Estatu-kolpea izan zen. ETAren jarduera terroristaren urte odoltsuenak izan ziren, euskal autogobernuan aurrerapen esanguratsuak egin ziren arren. ETA(pm) taldeko kideen gizarteratzea gertatu zen, taldearen banaketaren ondoren. 1982an alderdi sozialistak irabazi zituen hauteskundeak, eta gertakari horrek eman zion amaiera Espainiako trantsizio politikoari. Terrorismoaren aurkako borrokari dagokionez, Estatuak Segurtasun Indar eta Kidegoek kasu askotan ez zituzten bete giza eskubideen nazioarteko eskubidearen estandarrak. Elementu parapolizialek edo inkontrolatuek ekintza terroristak gauzatu zituzten (Guerrilleros de Cristo Rey, Batallón Vasco-Español, GAE, Triple A...).
- **1983-2013:** Sistema demokratikoa finkatu zen Espainian, boterean PSOE eta PP egonik txandaka. 1983an GAL taldea sortu zen, eta 1987an amaitu zuen bere jarduera terrorista. ETAk, bestalde, bere jardun terroristarekin jarraitu zuen, dagoeneko sendotuta zegoen testuinguru demokratikoari jaramonik egin gabe. Paradoxikoa bada ere, Estatuak demokrazia defendatzeko egindako jardunak ez du eragozten giza eskubideen inguruan gehiegikeriak eta urraketak izaten jarraitzea, torturaren itzalarekin jarraitzen baita ikerketarik egin gabe. 1988tik aurrera terrorismoaren biktimen aldeko legegintza-jarduera bati ekin zitzaion Euskal Autonomia Erkidegoan nahiz Estatuan. Memoria Historikoaren Legea deiturikoa atera zen 2007an. EAEn ere okerreko polizia-jardunen biktimen errealitateari ekin zitzaion lehenengo aldiz 2008an. ETAk bere jarduera terroristaren amaiera aldarrikatu zuen 2011n.

Bestalde, Txostenaren lurralde-eremua Euskal Autonomia Erkidegoaren eremua baino zabalagoa da, guk aipatu ditugun indarkeriari lotutako giza eskubideen urraketa larri asko Euskal Autonomia Erkidegotik kanpo gertatu baitziren.

¹ Nahiz eta dokumentuan, espazioaren arrazoi praktikoak direla medio eta errepikapenik ez izateko, bi taldetan bildu diren.

2.3. Nondik norakoa

Azkenik, Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiak esanbidez aginduta, txosten honetan aurreko txostenetako dokumentuak bildu dira eta ondoren sor litezkeen txostenen aurrekoa da. Horregatik, egiaztatutako eta iturri fidagarriak eta behar bezala dokumentatuak eta lehendik daudenak oinarri hartuta egiazta daitezkeen zapalketak sailkatu eta kuantifikatuko dira txosten honetan. Azken batean, helburua ez da kasuen ikerketa berri bati ekitea, baizik eta oinarrizko hurbilketa bat egitea, aurretiko txostenetan dauden datuak bilduz eta metatuz. Ondorengo ikerketa-premiak ezartzea izango da txosten honen gomendioetako bat.

Hala eta guztiz ere, hainbat eremutan, non esan daitezkeen giza eskubideen urraketa larriak daudela, baina kuantitatiboki dokumentatu ezin denetan, errealitate hori nazioarteko estandarren arabera halakotzat hartu diren atariko aztarnen bitartez islatuko da.

III. Datuak

Gertaturiko giza eskubideen urraketek zerrenda eta deskribapena

Datuen azalpen sistematikoa egiten hasteko lau ideia garrantzitsu nabarmendu behar ditugu, ideia horiek ezin baititugu ahaztu hemen jasoko dena behar bezala ulertzeko:

- urraketa kopuru bakoitzaren, datu bakoitzaren edo kasu bakoitzaren atzean pertsona jakin batzuk daude, izen-abizenak dituztenak eta pairaturiko bidegabekeriak markaturiko bizitzak dituztenak;
- zuzeneko biktimez gain, gertakari mingarri bakoitzak pertsona-nukleo zabalago bat hartzen du eraginpean (ahaideak, lagunak, bizilagunak, lana, eta abar); horregatik, aurre egin behar zaion arazoak bilduriko datuen batuketa aritmetiko sinplea baino gehiago hartzen du;
- datu horiek aldatzeko aukera egongo da ikerketa berriak ezagutzen diren neurrian;
- denboraldiak gertakariak nola jazo diren azalduko diguten testuinguruaren berri eman diezagukete (diktadura, trantsizioa, demokrazia, eta abar), baina ezin dute inola ere justifikatu bereizketak egitea biktimen eskubideen alorrean.

I. Aldia: 1960tik 1978ra

1. ETA eta indarkeria erabili duten beste talde batzuk

1.1. Bizitzeko eskubideen urraketak

Atentatueta

- Euskadi Ta Askatasuna (ETA), zatiketaren aurretik: 18.
- ETA (militarra): 89.
- ETA (politiko-militarra): 7.
- Comandos Autónomos Anticapitalistas (CCAA): 4.
- Directorio Revolucionario Ibérico de Liberación (DRIL): 1.
- Beste batzuk: 2.
- Ikerketa zehatzagoa behar duten kasuak: 11.

Heriotza eragin duten bahiketak

- ETA(pm): 2.
- Gorpuak geroago aurkitu ziren: 2 (1976-1977).

1.2. Osotasun fisikorako eta psikikorako eskubidearen urraketa larriak

Oraindik ez da azterlan ofizialik egin.

Atentatueta larri zaurituak:

- ETA, ETA(pm) eta ETA(m): 230.
- Directorio Revolucionario Ibérico de Liberación (DRIL): 5.
- Beste batzuk: 1.
- Manifestazioetan zauritutako poliziak: kopuru zehaztugabea.

Bahituak eta zangoan tiroa(k) emanda libre utzitakoak

- ETA(pm): 3.

Bahituak eta libre utzitakoak

- ETA zatiketaren aurretik: 3.
- ETA(pm): 6.
- Ikerketa zehatzagoa egin behar da: 2.

Atentatuan erabiltzeko zen ibilgailua lapurtzeko atxikiak izan direnak: 8.

1.3. Askatasunaren aurkako delituak

- 3.600 atentatu inguru, txostenaren bi aldietan.
- Kale borrokako ekintzak, guztira: 4.500 inguru bi aldietan.
- Estortsio ekonomikoa: kopuru zehaztugabea.
- Mehatxuak: kopuru zehaztugabea.
- Mehatxuak, erasoak, presioa eta abar direla medio beren etxea utzi behar izan dutenak: kopuru zehaztugabea.
- Komunikabideen aurkako atentatuak: 8.

1.4. Kalte-delitua

- Kopuru zehaztugabea.

2. Estatua eta Estatuko Segurtasun Indarrak

2.1. Bizitzeko eskubideen urraketak

- Poliziaren zaintzapean hildakoak: 3.
 - Ikerketa zehatzagoa egin behar da: 2.
- Errepideko kontroletan edo antzekoetan: 14.
 - Erkaketa eta ikerketa zehatzagoa egin behar da: 5.
- Nahasteen, abusuen eta bestelakoen ondorioz: 10.
 - Erkaketa eta ikerketa zehatzagoa egin behar da: 13.
- Istiluetan edo zerbitzutik kanpoko agenteek eragindakoak: 5.
- Askotariko manifestazio eta mobilizazioetan: 22.

2.2. Osotasun fisikorako eta psikikorako eskubidearen urraketa larriak

Tortura (Ikus izen bereko erreferentzia II. aldian):

- Polizia-etxean zeuden bitartean ospitaleratu direnak: 13.

Zaurituak

- Errepideko kontroletan edo antzekoetan: 21.
 - Erkaketa eta ikerketa zehatzagoa egin behar da: 1.
- Nahasteen, abusuen eta bestelakoen ondorioz: 17.
 - Erkaketa eta ikerketa zehatzagoa egin behar da: 10.
- Istiluetan edo zerbitzutik kanpo: 5.
 - Erkaketa eta ikerketa zehatzagoa egin behar da: 1.
- Askotariko manifestazio eta mobilizazioetan: 422.
 - Erkaketa eta ikerketa zehatzagoa egin behar da: 3.

2.3. Jurisdikzio militarra, auzitegi bereziak eta eskubide zibilen urraketa

- Adierazteko, biltzeko eta elkartzeko funtsezko eskubideen legeria oso kaltegarria².
- Ordena Publikoaren Auzitegia (OPA): Kalkulatzen da 1.759 pertsona auzipetu zituztela Nafarroako, Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako Ordena Publikoaren Auzitegian 1963tik 1977ra bitarte, guztizkoaren % 21,2.
- Defentsarako eskubidea: bermerik gabe.
- Gerra Kontseiluak, auzitegi militarrek eta epaiketa sumarisimoak aldi honetan: gutxienez 238 pertsonari eragiten dietenak.
- Heriotza-zigorren aplikazioa: 2 fusilatu (eta beste 10 heriotza-zigorrera kondenatu zituzten, ondoren konmutatu egin zituzten).
- Atxiloketa arbitrarioak, prebentziozkoak, eta abar: kopuru zehaztugabea.
- Prozesamenduak eta epaiketak kazetariei edo espetxeratzeak: 32.
- Hainbat argitalpen itxi, bahitu, zentsuratu eta debekatzea: kopuru zehaztugabea.

2.4. Espetxe-eremuan gertaturiko giza eskubideen urraketak

Giza eskubideak defendatzeko erakunde ofizialek (berezi Tortura Prebenitzeko Batzordearen Europako txostenak) bilduriko zantzuen eta gomendioen arabera, ikertzeko eta kuantifikatzeko geratzen dira pre-soei emandako tratu txar ankerren eta umiliagarrien salaketak.

² Ez du zehatza izan nahi: Bidelapurreriari eta Terrorismoari buruzko 18.4.1947 Lege Dekretua, Matxinada militarri, bidelapurreriari eta terrorismoari buruzko 21.9.1960 Dekretua; terrorismoaren prebentzioari buruzko abuztuaren 26ko 10/1975 Lege Dekretua (otsailaren 18ko 2/1976 Lege Dekretuak berrikusia); Erantzukizun Politikoei buruzko 1939ko otsailaren 9ko Legea (1939-02-13ko BOE); Masoneria eta Komunismoa Errepremitzeari buruzko 1940ko martxoaren 1eko Legea (12.667. zenbakiko BOE); Prentsari eta Inprentari buruzko martxoaren 18ko 14/1966 Legea (1966-03-19ko BOE, 67. zk.).

3. Talde parapolizialak eta eskuin-muturreko taldeak

3.1. Bizitzeko eskubidearen urraketak

- Heriotza eragin duten atentatuak eta erasoetan: 5.
 - Batallón Vasco Español (BVE): 3.
 - Alianza Apostólica Anticomunista (Triple A): 2.
- Askotariko manifestazio eta mobilizazioetan: 3.

3.2. Osotasun fisikorako eta psikikorako eskubidearen urraketa larriak

- Atentatuak eta erasoak: 103 (bahiketak sartu gabe).
- Askotariko manifestazio eta mobilizazioetan: 22.
- Larderia, galdeketa eta tortura biltzen dituzten bahiketak: 9.

3.3. Kalte-delitua

- Ondasunen aurkako atentatuak eta heriotza-mehatxuak: 355.
- Komunikabideen aurkako atentatuak: 11.

4. Egile ezezaguna

4.1. Ikerketa zehatzagoa behar dutenak:

- 3 desagertu (1973. urteaz geroztik).
- Bahitu eta desagertutako 1 (1976. urteaz geroztik).

II. Aldia: 1979tik 2013ra

1. ETA eta indarkeria erabili duten beste talde batzuk

1.1. Bizitzeko eskubidearen urraketak

Atentatuan

- ETA (militarra): 644.
- ETA (politiko-militarra): 12.
- Comandos Autónomos Anticapitalistas (CCAA): 25.
 - Ikerketa zehatzagoa behar duten kasuak (ETA+CCAA): 13.
- Iparretarrak (IK): 2.
 - Ikerketa zehatzagoa behar duen kasua: 1.
- Iraultza: 1.
- Itsasondoko gaztea: 2.
- Kale borroka: 2.
 - Ikerketa zehatzagoa behar duen kasua: 1.
- Juridikoki ebatzi gabeko kasuak: ez dago datu ofizialik; FVT fundazioak 314 direla esan du (bi aldietan).

Heriotza eragin duten bahiketak

- ETA(pm): 2.
- ETA VIII. Biltzarra: 1.
- ETA(m): 8.
- CCAA: 2.

1.2. Osotasun fisikorako eta psikikorako eskubidearen urraketa larriak

Zaurituak

- Azterketa ofizialik ez da egin, baina Covite kolektiboak 1978tik 2003ra bitarte (bi urte horiek barnean hartuta) honako hauek zenbatu zituen: 2.068. 2009. urtean arartekoak egindako txosten baten arabera, 16.000 zauritu izan ziren, betiere FVT, AVT eta Covite kolektiboen datuetan oinarrituta.
- Kale borrokagatik: 27.
 - Ikerketa zehatzagoa behar duten kasuak: 1.

Bahituak

- Zangoan tiroa(k) emanda libre utzitakoak
 - ETA(pm): 12.

- Bahitzaileek libre utzitakoak
 - ETA banaketaren aurretik: 3.
 - ETA(pm): 11.
 - ETA VII. Biltzarra: 1.
 - ETA VIII. Biltzarra: 4.
 - ETA(m): 14.
 - CCAA: 2.
- Ikerketa zehatzagoa behar dutenak: 8.
- **Estatuko Segurtasun Indarrek askatutako bahituak**
 - ETA(pm): 1.
 - ETA VIII. Biltzarra: 1.
 - ETA(m): 3.
 - CCAA: 1.
- **Atentatuan erabiltzekoa zen ibilgailua lapurtzeko atxikiak izan direnak: 89.**

1.3. Askatasunaren aurkako delituak

- Estortsio ekonomikoa: estortsioaren aurrean amore ematen ez zuten enpresa eta enpresaburuen aurkako atentatu ugari izan dira, baina ez dago atentatu horien, kasu horien eta kasuen zenbatekoaren kuantifikazio ofizialik.
- Mehatxuak, irainak, gutunak, hainbat objektu dituzten paketeak, pintadak, hainbat zerrendatan agertzen diren izenak, telefono-deiak, senitartekoei deiak...: kopuru zehaztugabea.
 - ETAK armak behin betiko utzi arte bizkartzaina izan dutenak: 1.492.
- Mehatxuak, hertsapena, erasoak, presioa... jasan dituztelako etxetik alde egin behar izan dutenak: kopuru zehaztugabea.
- Komunikabideen aurkako atentatuak: 32

1.4. Kalte-delituak. Ondasunen aurkako atentatuak

- 3.600 atentatu inguru txostenean bildutako bi aldietan, 2010. urtera bitarte.
- Kale borrokako ekintzak, guztira: 4.500 inguru, bi aldietan.

2. Estatu eta Segurtasun Indarrak

2.1. Bizitzeko eskubidearen urraketak

- Poliziaren zaintzapean hildakoak:
 - Polizia-etxeetan: 5.
 - Poliziaren ibilgailu batean atxikia: 1.
 - Ikerketa zehatzagoa behar duten kasuak: 6.
- Espetxeetan: ikerketa zehatzagoa behar dutenak: 2.
- Errepideko kontroletan edo antzekoetan: 6.
 - Ikerketa zehatzagoa behar dutenak: 5.
- Nahasteen, abusuen eta bestelakoen ondorioz: 7.
 - Ikerketa zehatzagoa behar dutenak: 11.
- Istiluetan edo zerbitzuetik kanpoko agenteek eragindakoak: 11.
 - Ikerketa zehatzagoa behar duen kasua: 1.
- Askotariko manifestazio eta mobilizazioetan: 8.
 - Ikerketa eta kontraste zehatzagoa behar dutenak: 2.

2.2. Osotasun fisikorako eta psikikorako eskubidearen urraketa larriak

Tortura

Ez dago kontrastaturiko behar beste datu. Jarrerak oso bestelakoak dira: batzuek ukatu egiten dituzte eta beste batzuek 10.000 kasu zenbatzen dituzte. 5.500 salaketa publiko daudela (judizialak eta auzibidez kanpokoak batuta bi aldietan) egiaztatu daiteke. Giza eskubideen arloko nazioarteko erakundeen arabera, tortura ohikoa zen laurogeiko hamarkadara arte, baina oraindik ere «noizbehinka baino gehiago» gertatzen da. Horrek guztiak esan nahi du ikerketa zehatzagoak egin behar direla.

- Polizia-etxean zeuden bitartean ospitaleratu direnak: 124.
- Epaiak: 19, torturatutako 31 lagun eraginpean hartzen dituztenak, 62 agenteren aurka (horietatik 27ri indultua eman zieten).

Zaurituak

- Errepideko kontroletan edo antzekoetan: 26.
 - Ikerketa eta kontraste zehatzagoa behar dutenak: 4.

- Nahasteen, abusuen eta bestelakoen ondorioz: 23.
 - Ikerketa eta kontraste zehatzagoa behar dutenak: 16.
- Istiluetan edo zerbitzuetik kanpo: 13.
- Askotariko manifestazio eta mobilizazioetan: 219.
 - Ikerketa eta kontraste zehatzagoa behar dutenak: 3.

2.3. Adierazpen-, informazio- eta iritzi-askatasunerako eskubidearen zapalketa

- Komunikabidearen kautelazko itxiera bidegabea: 2.

2.4. Espetxe-eremuan gertaturiko giza eskubideen urraketak

Giza eskubideak defendatzen dituzten erakunde ofizialek (batik bat, Torturaren Prebentziorako Europako Batzordeak) bildutako gomendio eta zantzuen arabera, tratu txar krudel eta iraingarrien salaketak ikertu eta zenbatu egin behar dira oraindik.

3. Talde parapolizialak eta eskuin-muturreko taldeak

3.1. Bizitzeko eskubidearen urraketa.

- Heriotza eragin duten atentatuak:
 - Batallón Vasco Español (BVE): 14.
 - Triple A: 3.
 - Antiterrorismo ETA (ATE): 1.
 - Grupos Antiterroristas Españoles (GAE): 7.
 - Grupos Antiterroristas de Liberación (GAL): 24.
- Desagertuak, baina hilotza agertuta: 2 (1983-1995).
- Bortxatu eta hildako emakumeak, BVEk bere gain hartuta: 2.
- Heriotza eragin duten bahiketak: 2.
- Askotariko manifestazio eta mobilizazioetan: 3.
- Argitu gabe: talde horiek heriotza eragin zuten 73 atentatu egin zituzten guztira bi aldietan; Auzitegi Nazionalean 33 kasuren eginbideak izapidetu dira, hau da, erdia baino gutxiago, eta epai irmoz 17 burutu dira.
- Argitu egin behar dira: 3.

3.2. Osotasun fisikorako eta psikikorako eskubidearen urraketa larria

- Atentatuak eta erasoak: 220.
 - Ikerketa zehatzagoa behar dutenak: 12.
- Askotariko manifestazio eta mobilizazioetan: 10.
- Bortxatutako emakumeak, errebindikazio politikoarekin: 13.
- Larderia, galdeketa eta tortura biltzen dituzten bahiketak: 49.

3.3. Mehatxuak eta kalte-delitua

- Ondasunen aurkako atentatuak eta heriotza-mehatxuak: 598.
- Falange y Tradición: 25 baino gehiago 2008-2009 aldian.
- Komunikabideen aurkako atentatu eta sabotajeak: 10.

4. Egile ezezaguna

4.1. Ikerketa zehatzagoa behar dutenak:

- 2 desagertu (1980. eta 1983. urteetatik).
- Kasu 1 argitu gabe.

Giza eskubideen zapalketen laburpen-taula

	1960-1975	1976-1978	1979-1982	1983-2013	1960tik 2013ra Guztizko zenbatekoa
ETA, ETA(pm), ETA(m), ETA VII, ETA VIII, CCAA, DRIL, IK, Iraultza eta beste batzuk					
Hildakoak					837
- Atentatueta	24	99	244	444	811
- Bahitu eta hildakoak	-	2	8	5	15
- Oraindik desagertuta daudenak	3	-	-	-	3
- Hilotz agertu direnak	2	-	-	-	2
- Kale borrokagatik	-	-	-	2	2
- Beste batzuk	1	1	-	2	4
Zaurituak					2.365-2.600
- Atentatueta	103	132	347	1597	2179
- Bahitu eta zangoan tiroa(k) emanda	-	3	12	-	15
- Bahitu eta askatuak	3	6	18	14	41
- Bahitu eta Estatuko Segurtasun Indarek askatuak	-	-	2	4	6
- Ibilgailua lapurtzeko bahituak	?	8	44	45	97
- Kale borrokagatik					27
Beste datu batzuk					
- Atentatuaren kopurua					3.600 inguru
- Ekonomikoki estortsionatuak					Pertsonak milakotan
- Bizkartzaindunak					1.500 a 2.000
- Kale borrokako ekintza kopurua					4.500 inguru
Segurtasun Indarrak					
Hildakoak					94
- Poliziaren zaintzapean	3	-	3	3	9
- Poliziaren kontrolatan edo antzekoetan	9	5	6	-	20
- Nahasteen, abusuaren eta bestelako ondozioz	7	3	5	2	17
- Polizien istiluak zerbitzutik kanpo	1	4	7	4	16
- Manifestazio eta mobilizazioetan	4	18	3	5	30
- Heriotza-zigorren ondozioz	2				2
Zaurituak					746
- Poliziaren kontrolatan	6	15	17	9	47
- Nahasteen, abusuaren eta bestelako ondozioz	3	14	7	16	40
- Polizien istiluak zerbitzutik kanpo	1	4	4	9	18
- Zauri larriak manifestazioetan	71	351	40	179	641
Beste datu batzuk					
- Tortura					Ez dago datu nahikorik. 5.500 salaketa publiko
Talde parapolizialak eta eskuin-muturreko taldeak					
Hildakoak					73
- Atentatu eta erasoetan	2	3	28	28	61
- Mobilizazioetan	-	3	-	-	3
- Bahitu ostean	-	-	2	2	4
- Oraindik desagertuta daudenak	-	1	1	1	3
- Bortxatu eta hildako emakumeak	-	-	2	-	2
Zaurituak					426
- Atentatu edo erasoetan	16	87	119	101	323
- Manifestazio eta mobilizazioetan	?	22	8	2	32
- Bortxatutako emakumeak	-	?	12	1	13
- Bahituak (Galdekatuak, kolpatuak eta mehatxatuak)	3	6	12	37	58
Beste datu batzuk					
- Ondasunen aurkako atentatuak edota heriotza-mehatxuekin	138	217	204	394	953

Oharra: Ikerketa zehatzagoa behar duten 201 kasuak ez ditugu sartu; 201 kasu horietan 77 hildako izan ziren.

IV. Gomendioak eta iradokizunak

Aurretiatzko gogoeta

Dokumentu hau idatzi dugunok jakin badakigu jarraian proposatuko ditugun neurriek askotariko mugak izango dituztela:

- biktimen eskubideak bermatzeko helburuan oinarritu diren arren, gomendio hauen bitartez ez dugu helburu hori erabat beteko. Asko jota helburu hori partzialki lortzen lagunduko dute;
- kopuruari, edukiari eta hartzaileei dagokienez, hautaketa bat egin dugu Txostena irakurri ostean baina alderdi guztietan osatzea behar dute;
- biktimei ematen zaien ordaina ez da inoiz erabatekoa izango eta, azken buruan, eraildakoen kasuan ezinezkoa da zapalduetako eskubide guztiak errekonozitu eta galera ordaintzea.

I. Iradokizun orokorrak

Giza eskubideen urraketa larrien biktima guztiak egia, justizia eta ordaina izateko eskubidea dute. Horren ondorioz, txosten hau idatzi dugunok honako gomendio hauek ematen ditugu:

1. Erakunde publiko guztiei, giza eskubideak monitorizatzen dituzten nazioarteko organismo ofizialek emandako gomendioak betetzea.
2. Erakunde publiko, erakunde zibiko eta gizarte zibilari, giza eskubide guztiak –multzo zatiezintzat hartuta– errespetatu, sustatu eta defendatzea, Zuzenbide Estatuaren muina diren aldetik, eta iraganaren irakurketa autokritiko eta arduratsua egitea, biktimei eta, bereziki, bidegabe eraildakoei lehentasuna emanda.
3. Euskal alderdi politikoei, giza eskubideen aldeko eta biktimei laguntzeko politika publikoak babestea, alderdikeria alde batera utzita. Hartara, biktimizazio gehiago izatea saihestuko dute, eta bakegintzan eta adiskidetzeko prozesuan aitzindari izan daitezke.

II. Gomendio zehatzak

Legegileek, epaileek eta gobernuek erantzukizun handia dute biktimei egia, justizia eta ordaina izateko eskubideak bermatzeari dagokionez. Horren ondorioz, honako gomendio hauek ematen ditugu:

1. Biktimei emandako laguntza arautzen duten lege-testuak garatu eta osatzea, baita lege horiek modu eraginkorragoan aplikatzea ere, berdintasunaren eta diskriminaziorik ezaren printzipioei jarraikiz. Horretarako, Euskal Autonomia Erkidegoan 29/2011, 4/2008 eta 52/2007 Legeen eta 107/2012 Dekretuaren ebaluazio independentea egiteko beharrezkoak diren txostenak egin daitezkeen gomendatzen dugu, formulazioan eta aplikazioan izan daitezkeen hutsune eta gabeziak detektatzeko eta txosten honen eremuko biktima guztiak babes legala izan dezaten egin beharreko aldaketa guztiak proposatzeko.
2. Gure txostenean egiaztatu dugunez, datu gutxi daude eta kasu asko geratu dira ikertu gabe; egoera horri aurre egitearren, alde batetik, argitu gabe dauden ETaren atentatuak, estortsio ekonomikoaren errealitatea eta norainokoa eta jazarpen-indarkeriaren ondorioz Euskal Herritik zenbat jendeke alde egin duen argitzeko mekanismoak abiaraztea gomendatzen dugu; eta, bestetik, ordena publikoko indarrek edo talde biolentoei (kontrolatuak edo inkontrolatuak) egindako eta argitu gabeko giza eskubideen urraketak ikertzea, baita giza eskubideen urraketa eragin ahal izan duten bestelako jardunbideak ere (legegile, betearazle edo judizialak).
3. Txostenean jasota dagoenez, torturaren kasuan oso zaila da datuak eskuratzea eta kasuak aztertzea; beraz, tortura-salaketen fidagarritasunari buruzko azterketa bat egitea gomendatzen dugu, betiere irizpide psikologiko-forentsetan oinarrituta eta Istanbulgo Protokoloaren arabera. Horren guztiaren osagarri, 1978. urtetik 2013. urtera bitarteko tortura-salaketetan izandako gorabehera judizialei buruzko txosten bat egitea ere gomendatzen dugu.

4. Giza eskubideetan, bakean eta bizikidetzan oinarritutako hezkuntza-politika publikoak berraztertzea, txosten honetako datu eta hausnarketekiko koherenteak izan daitezen, memoria-politika barne-hartzaile baten oinarriak finkatzen hasi eta indarkeriazko aldi luze honetan jasandako giza eskubideen urraketa larriak berriz ez direla gertatuko bermatzearren.

Azken iradokizuna

Nazioarteko estandarren arabera, sufrimendu guztiak ez dira giza eskubideen urraketatzat hartu behar. Horrek ez du esan nahi aintzat hartu behar ez direnik gizartea onbideratzeko ikuspegitik begiratuta. Bestalde, enpatia da humanismoaren eta zibilizatu izatearen funtsezko adierazgarria. Azkenaldiko gure historian mota horretako sufrimendu asko izan dugu.

Demagun familia-eremuaz ari garela. ETAren mehatxuak, estortsioa edo irainak jasan behar izan dituen norbaiten senitarteko bakoitzak sufritu egin du. Presoen senideek ere sufritu egin dute, baita 40.000 atxilotuen senitartekoek ere (Barne Ministerioaren arabera, atxilotutako horietatik 10.000 baino gutxiagori leporatu diete ETArekin harremana izatea).

Baina, bereziki, ez ahaztu beste 277 pertsona hil direla modu askotara, indarkeriarekin loturiko gertaera edo egoeretan: nork bere buruaz beste eginda, liskarretan, armak manipulatzeko, polizia-kidegoen artean ustekabeko tiroen ondorioz... Gertakari horiek ezin dira zentzu hertsian giza eskubideen urraketatzat hartu baina, hala ere, gertaturikoaren memoria osatzen dute.

Txostena idatzi dugunon ustez, errealitate hori aztertu eta aintzat hartu behar da, eta esanbidez gomendatzen dugu hori egitea; horretarako, Eusko Jaurlaritzaren Lehendakartzaren Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusian gai horri buruzko hasierako hurbilpen-dokumentu labur bat aurkeztu dugu.

V. Bibliografia

Jarraian, txosten hau egiteko erabili ditugun dokumentu-iturri guztien erreferentziak aipatuko ditugu, ordena alfabetikoan. Txostena idatzi dugunok modu kritikoan eta askotarikoan erabili ditugu, kasuen arabera, betiere dokumentu horien jatorria, planteamenduak, edukiak, izaera, zorrotasuna eta fidagarritasuna oso heterogeneoak direla aintzat hartuta. Zerrenda honetan aipatzeak ez du esan nahi dokumentu hori bermatuzat hartzen dugunik.

Nazioarteko txostenak

Amnistia Internazionala: *Misión España: julio 1975*.

Amnistia Internazionala: *España: sal en la herida*, 2007.

Amnistia Internazionala: *España: sal en la herida. Impunidad policial dos años después*, 2009.

Amnistia Internazionala: *España: Salir de las sombras. Es hora de poner fin a la detención en régimen de incomunicación*, 2009.

Amnistia Internazionala: *País Vasco. Una agenda de derechos humanos*, 2013.

Torturaren aurkako Batzordea: CAT/C/ESP/CO/5, 2009.

Giza Eskubideen Batzordea: CCPR/C/ESP/CO/5, 2009.

Giza Eskubideen Batzordea: CCPR/C/107/D/1945/2010, 2013.

Giza Eskubideen Kontseilua: A/HRC/15/6, *Informe del Grupo de Trabajo sobre el examen periódico universal*, Espainia, 2010.

Tortura Prebenitzeko Batzordearen txostenak [argitaratu diren azkenak: CPT/Inf (2011) 11, 2007. urtean egindako aldizkako bosgarren bisitaldiari dagokiona; CPT/Inf (2013) 6, 2011. urtean egindako aldizkako seigarren bisitaldiari dagokiona].

Scheinin Txostena, A/HRC/10/3/Add.2, 2008.

Theo Van Boven Txostena, E/CN.4/2004/56/Add.2, 2004.

Txosten nazionalak

Arartekoa: *Euskadin terrorismoaren biktimei erakundeek emandako arreta*, 2009.

Ararteko: *Inkomunikatutako atxilotetaren eremuko berme-sistemari buruzko azterlana eta hobekuntza proposamenak*, 2010.

Arartekoa: *Egia, justizia eta ordaina diktadura frankistaren biktimeentzat: esanahia eta politika publikoak Euskal Autonomia Erkidegoan*, 2012.

Eusko Jaurlaritzaren Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritza: *Talde inkontrolatuek, eskuin muturreko taldeek eta GALEk eragindako terrorismoaren biktimei buruzko txostena*, 2008.

Giza Eskubideen Zuzendaritza: *Motibazio politikoko indarkeria-egoeran gertatutako giza eskubideen urraketek eta sufrimendu bidegabeen biktimeak*, Eusko Jaurlaritza, 2008.

Giza Eskubideen Zuzendaritza: *Euskadin Egiaeren Batzorde bat abian jartzeko oinarriak*, Eusko Jaurlaritza, 2009.

Giza Eskubideen Zuzendaritza: *Tortura: hurbilketa zientifikoa (2000-2008)*, Eusko Jaurlaritza, 2009.

Giza Eskubideen Zuzendaritza: *Motibazio politikoko indarkeria-egoeran gertatutako giza eskubideen urraketek eta sufrimendu bidegabeen biktimeak*, Eusko Jaurlaritza, 2011.

Giza Eskubideen Zuzendaritza eta Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritza: *Terrorismoaren biktimei eta motibazio politikoko bizkitimei buruzko irizpena*, Eusko Jaurlaritza, 2009.

Kriminologiaren Euskal Erakundea: *Itzulera proiektua*, 2011.

Eusko Legebiltzarra: *Giza Eskubideen eta Herritarren Eskaren Batzordea, Indarkeriaren Biktimeak*, 2000ko azaroa.

Erakundeen webguneetako erreferentziak

Eusko Jaurlaritzaren Giza Eskubideen Zuzendaritza,
<http://www.jusap.ejgv.euskadi.net/r47-shomedh/es/>

Eusko Jaurlaritzaren Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritza,
<http://www.interior.ejgv.euskadi.net/r42-subvicti/es/>

Barne Ministerioa,

www.interior.gob.es/prentsa-3/balantzeak21/ultimas-victimas-mortales-de-eta-cuadros-estadisticos-630

Egileen obrak

- Alonso, Rogelio, Florencio Domínguez eta Marcos García Rey: *Vidas rotas*, Espasa, 2010.
- Calleja, José María eta Ignacio Sánchez-Cuenca: *La derrota de ETA*, Adhara, 2006.
- Celhay, Pierre: *Consejos de guerra en España*, Ruedo Ibérico, 1976.
- De la Cuesta, José Luis eta José Ignacio Muñagorri: *Clausura de medios de comunicación vascos*, Eusko Jaurlaritza, 2008.
- Landa Gorostiza, Jon Mirena: *Indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen biktimak. Víctimas de vulneraciones de derechos humanos derivadas de la violencia de motivación política. Victims of human rights violations derived from politically motivated violence*, Eusko Jaurlaritza, 2009.
- Landa Gorostiza, Jon Mirena: «La tortura en relación con la banda terrorista ETA: estado de la jurisprudencia penal. A la vez un comentario a la STS 2 noviembre 2011 (caso Portu y Sarasola)» in *Jueces para la Democracia* 73 (2012), 81-104 or.
- Martin Beristain, Carlos y Darío Páez, *Violencia, apoyo a las víctimas y reconstrucción social*, Fundamentos, 2000.
- Morentin, Benito eta Jon Mirena Landa: «La tortura en relación a la aplicación de la normativa antiterrorista: una aproximación estadística multifactorial» in *Eguzkilore* 25 (2011), 49-73 or.
- Ormazabal Elola, Sabino: *Un mapa (inacabado) del sufrimiento*, Manu Robles-Arangiz Institutua, 2003.
- Pulgar Gutiérrez, Belén: *Víctimas del Terrorismo: 1968-2004*, Dykinson SL, 2004.
- Sánchez Soler, Mariano: *La transición sangrienta*, Bartzelona, Península, 2010.
- Sartorius, Nicolás eta Javier Alfaya: *La memoria insumisa. Sobre la dictadura de Franco*, Espasa, 1999.
- Unzueta, Patxo eta José Luis Barbería: *Cómo hemos llegado a esto*, Taurus, 2003.

Elkarteen ikerketak

- Argituz giza eskubideen aldeko elkarte: www.argituz.org
- Terrorismoaren Biktimen Elkarte (AVT): www.avt.org
- Euskal Herriko Terrorismoaren Biktimen Elkarte (Covite): www.covite.org
- Euskal Herriko Bakearen aldeko Koordinakundea: www.gesto.org
- Euskal Memoria Fundazioa: www.euskalmemoria.com
- Fernando Buesa Blanco Fundazioa: www.fundacionfernandobuesa.com
- Giza Eskubideen Euskal Herriko Behatokia: www.behatokia.info
- Goldatu: www.goldatu.org
- Jaiki Hadi: www.jaikiyadi.blogspot.com.
- Torturaren Aurkako Taldea: *Urteko txostenak*: www.stoptortura.com

Kazetaritza-erreferentziak

- Hainbat komunikabide: Berria, Deia, Diario de Noticias, Egin, EITB, El Correo, El Diario Vasco, El Mundo, El País, Gara, La Razón, Noticias de Gipuzkoa.
- Vasco Press Agentzia: *Crónica de documentación y actualidad*, 1.176. zk., 2004ko abuztua.